

Titel:	Definition af citater i talesprog
Forfatter:	Marianne Rathje
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Sprogstudier 37</i> , 2009, s. 125-158
Udgivet af:	NyS i samarbejde med Dansk Sprognævn
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Definition af citater i talesprog

MARIANNE RATHJE

Den 16-årige Maria fortæller den jævnaldrende Sandra om et møde med en sprogforsker foran Tivoli således:

mar: jeg havde stået med hende derude og så havde vi stået sån lidt m::: så viste det sig vi begge to havde stået derude sån lidt (0.4) **ja okay** så til sidst så kom hun så hen til mig(.) så (spørger hun) så (0.3) **er du Maria** (0.6) **ja** (0.9) og så sån lidt (.) **nå okay jamen så har vi jo stået her længe** sagde hun så **ja** (0.4) [det havde vi vi=
san: [(griner)]
mar: =havde stået der i ti minutter eller sån etellerandet bare stået og (0.4) sån (0.4) skimtet lidt på hinanden og så **a::h er det nu hende** ikk bare sån lidt **a::h** .hh jeg følte ikke trang til lige at gå over for jeg blev sån lidt (0.3) **tsk (0.4) skal jeg nu gå derover el[ler**
san: [ja

Det der er markeret med fed, kalder man (i skandinavisk tradition) *citater* (fx Buch Nielsen 2002; Kotsinas 1994; Londen 1991), og det er dette fænomen artiklen her handler om.¹

De senere år er det blevet kendt i sociolingvistikken at det især er unge mennesker der bruger citater i deres tale (fx Kotsinas 1994; Buch Nielsen 2001; Rathje 2007; Rathje 2008), og citater og den måde de markeres på, har i det hele taget fået meget sociolingvistisk opmærksomhed de sidste årtier. Men begrebet bliver sjældent defineret. Jeg vil i denne artikel forsøge at definere citater i talesprog. I bestræbelserne herpå bevæger jeg mig væk fra en blot og bar sidestilling af citater med direkte tale, jeg problematiserer den gengivelsestanke som oftest sættes i forbindelse med citater, og relativterer den med et konstruktionsbegreb, og jeg nuancerer synet på hvem der har ansvaret for et citat. Citatdefinitionen er som udgangspunkt blevet til i arbejdet med at ville kunne bestemme

i en kvantitativ analyse hvad der skal tælle som et citat, og hvad der ikke skal, men som artiklen vil afspejle, har formuleringen af definitionen også ført til en dyberegående analyse af citatets natur, og artiklen kan derfor også læses som en udviklingshistorie af forståelsen af citatbegrebet. Eksemplerne i artiklen stammer fra det datamateriale som er indsamlet til min undersøgelse af generationssprog (herunder citatbrug) (disse data er nærmere beskrevet i Rathje 2008).

1. UDGANGSPUNKTER FOR EN CITATDEFINITION

Mine udgangspunkter for en citatdefinition vil være de (få) som har forsøgt at definere citater, og dem som diskuterer hvorvidt citatet har et forlæg eller er en konstruktion. I forlængelse af dette vil jeg ud fra forskellige arbejder diskutere hvem der har ansvaret for et citat.

Citater defineres ikke eller sættes lig med direkte tale

I den eksisterende litteratur om citater i talesprog er det meget almindeligt enten helt at undgå at definere citater eller at sætte citater lig med direkte tale. Eksempler på at citater ikke defineres, men refereres til som *reported speech* o.lign. følger herunder:

Dailey-O’Cain (2000) definerer fx citater således: Hun beskæftiger sig med citatmarkøren *like* som hun beskriver som ”a quotative, used to cite reported speech or thought” (2000: 60), og *like* som citatmarkør står ”before an unuttered thought or internal dialogue” eller ”before a possible direct quotation” (2000: 62). Citater er altså rapporteret tale eller tanker, en ikkeytret tanke, en intern dialog eller direkte citat. Men vi får ikke nærmere at vide hvad disse begreber dækker over. Hos Levey (2003) præsenteres citater som ”use of reported dialogue” (2003: 305), og begreberne ”quotation”, ”direct speech”, ”direct quotation”, ”constructed dialogue” (2003: 307) nævnes, men heller ikke her får vi nærmere defineret hvad de forskellige begreber præcist dækker over, eller hvordan de adskiller sig fra hinanden. Tagliamonte & Hudson (1999) refererer blot til at det de undersøger, er ”constructed dialogue” (Tannen 1989)” (1999: 147), dvs. de undersøger det som Tannen (1989) har kaldt ”constructed dialogue”, og hvis vi går på jagt hos Tannen efter hvad ”constructed dialogue” er, finder vi denne ”definition”:

”reported speech”, ”direct speech”, ”direct discourse”, ”direct quotation” (that is, a speaker framing an account of another’s words as dialogue) should be understood not as report at all, but as constructed dialogue.” (1989: 110).

Lidt flere oplysninger om hvad citater egentlig er, finder man hos Macaulay (2001):

... where a speaker in telling a story reproduces the actual words someone (including the speaker) allegedly said or thought at the time. [...] this form of reporting has been examined as ”direct speech” (Coulmas 1986), ”quoted direct speech” (Macaulay 1987), and ”constructed dialogue” (Tannen 1989). [...] ”quoted direct speech” [...] ”direct speech” (Mathis & Yule 1994: 63 f.) ”direct speech forms”, ”constructed dialogue”, ”reported discourse”. (2001: 3 f).

Her får vi altså at vide at citater er når en taler reproducerer de faktiske ord som en person (inkl. taleren selv) angiveligt sagde på det tidspunkt som taleren genfortæller i en narrativ. Desuden får vi at vide at dette fænomen er blevet refereret til med mange forskellige termer.

Også Tannen (1989) kommer lidt nærmere ind på hvad ”reported speech” er:

... diachronic repetition: repeating another’s words from a discourse distant in time [...] a speaker repeats another’s words at a later time is the situation generally referred to as ”reported speech” [...] come in two forms: ”direct” and ”indirect” speech, discourse, or quotation. (1989: 98).

Hvad vi gennemgående får at vide i disse sociolingvistiske arbejder om det fænomen der undersøges, endda også kvantitativt, er altså at det kan refereres til med en masse forskellige begreber, fx ”reported speech”, og at begreberne dækker en gentagelse (Tannen) eller reproduktion (Macaulay) af noget nogen har sagt (eller tænkt) på et givet tidspunkt. Desuden kan det findes i to former: direkte tale og indirekte tale.

Et eksempel på at citater sættes lig direkte tale, er Li (1986). Li skifter mellem at anvende termerne ”direct speech” og ”direct quotation” uden at ekspliciterer om der er en forskel, og hvad denne i så fald består i. Derfor må man formode at direkte tale og (direkte) citat i

hans arbejde skal forstås som identiske. Til gengæld stiller Li, som så mange andre, direkte citater op mod indirekte citater (eller direkte tale op mod indirekte tale). I direkte tale/citat ses det citerede fra den citeredes synsvinkel, dvs. pronominer, tempus, syntaks og deiktiske enheder er anderledes end hvis der havde været tale om indirekte tale/citat. Ud over de rent grammatiske forskelle på direkte og indirekte tale mener Li at der er den yderligere forskel at taleren ved indirekte tale/citat har mulighed for at tilføje sin egen kommentar til forskel fra ved direkte tale/citat, hvor taleren *ikke* har mulighed for at kommentere det citerede fordi dette stammer fra den taler der citeres (1986: 39). Og hvad der tilføjes i direkte tale af nuværende taler, vil blive tolket af lytteren som noget der tilhører den citeredes oprindelige tale, ifølge Li. Hos Li er der altså ikke forskel på direkte tale og citat – men der er forskel på direkte tale/citat og indirekte tale/citat, en forskel der ud over at være formmæssig og grammatisk også bliver til en forskel i talemæssigt ansvar. De samme forestillinger om citat ses hos Coulmas (1986: 1 ff).

Haberland (1986), der ellers har samme grammatiske perspektiv som Li (1986) og Coulmas (1986), nuancerer lighedstegnet mellem direkte tale og (direkte) citat: Alle (direkte) citater er direkte tale – men ikke al direkte tale er (direkte) citat. Hvis der ikke er citeret ordret, eller citatet er noget der kun hypotetisk kunne være sagt, altså åbenlyst aldrig har været ytret, er det ikke et citat, men kun direkte tale. Herudfra må det slutes at hvis noget citeret indlysende har været ytret, så er direkte tale og (direkte) citat det samme.

Tannens diskussion af rapporteret tale vs. konstrueret dialog

I det ovenstående ligger den implicitte antagelse at der til forekomster af direkte tale, også kaldet ”reported speech”, hører en form for forlæg, en rapporteret kontekst, en begivenhed der har fundet sted hvori noget blev ytret som så via den direkte tale gengives. Et citat er altså implicit i de ovenstående arbejder defineret som en gengivelse af noget nogen har sagt på et bestemt tidspunkt i formen direkte tale.

Kotsinas (1994) ekspliciterer denne antagelse, udfordrer den, men bevarer den. Hun skelner mellem *direkte citater* og *pseudocitater* (Kotsinas

1994: 40 ff.). *Direkte citat* er en ordret gengivelse af nogens tale. Modsætningen til direkte citater er *pseudocitater* – et begreb Kotsinas har fra Dubois (1989), *pseudoquotation*. Ifølge Kotsinas er pseudocitater en modsætning til direkte citater fordi pseudocitater netop ikke er en ordret gengivelse af hvad nogen har sagt: Pseudocitater er upræcise og overdrevne gengivelser af hvad nogen har sagt eller sågar tænkt. Pseudocitaterne er altså fiktive citater som aldrig har været formuleret. Den skjulte antagelse bliver altså her ekspliciteret: Der er et forlæg for citater. Men antagelsen bliver også udfordret: Også citater der ikke har været sagt, men fx er en formulering af en tanke i dialogform, kan være citater. Dog opretholdes skellet hos Kotsinas mellem de ”ægte” citater og de ”uægte” citater: Hun behandler dem som to citattyper.

Tannen (1989: 98 ff.) nøjes ikke blot, som Kotsinas, med at bemærke antagelsen om et virkeligt forlæg og skelne mellem de to citattyper: Tannen nedbryder skellet mellem dem. I traditionelle fremstillinger, bemærker Tannen, kaldes det at en taler gentager en andens ord på et andet tidspunkt end citeringstidspunktet, for ”reported speech”, som altså er det samme som det Kotsinas kalder direkte citat. Men Tannens formål med at nævne rapporteret tale er ikke at opretholde en forskel på ægte og uægte citat, dvs. definere to citattyper og afgøre deres forskellige funktioner. Tannen vil gøre op med den traditionelle påstand om at der eksisterer rapporteret tale. Hendes pointe er – med afsæt i Bakhtin og Voloshinov – at *alle* citater er konstruerede, og at der derfor ikke kan opretholdes et skel mellem konstruerede citater og ikkekonstruerede citater. Med et Wolof-ordsprog hedder det: ”Everything can be moved from one place to another without being changed, except speech” (Tannen 1989: 101). Hver gang et citat flyttes fra én kontekst til en anden, forandres dets betydning, og der opstår en konstruktion på linje med når skønlitterære forfattere konstruerer fiktive dialoger. Derfor er den der citerer, heller ikke ansvarsløs, ikke en blot og bar beholder der transporterer neutrale ord fra ét publikum til et andet. Tannen kommer med adskillige eksempler på citater som ikke *kan* være gengivelser for at støtte sin pointe: Alle citater er konstruktioner. Selvom et bestemt citat beviseligt skulle være en ordret gengivelse, er citatet plukket ud af den oprindelige kontekst og anvendt i en helt ny kontekst. Et citat bliver herved under alle omstændigheder

en konstruktion, verificerbart forlæg eller ej – begivenheden og citatet forvandles idet den/det optræder i en ny sammenhæng, og den der citerer, er ansvarlig for det han citerer.

Tannens pointe er en teoretisk pointe som hun som sagt henter støtte til fra Bakhtin og Voloshinov. Fx:

Det følgende må huskes: at en andens tale, en gang indført i en kontekst, er – lige meget hvor akkurat overført – altid genstand for bestemte semantiske ændringer. [...] Selv en ytring som er akkurat citeret kan man med de rigtige metoder for indramning give fundamentale forandringer. (Bakhtin 1981: 340).

Dialogiske tanker om at interaktion og betydninger forandres når de bringes til en ny kontekst, har de senere år generelt vundet tilslutning i de sprogvidenskabelige og interaktionelle forskningsmiljøer verden over (fx Linell 1998). Og der er ingen tvivl om at den dialogiske måde at se på citater på er overbevisende og er blevet udbredt. Alligevel ville det have været endnu mere overbevisende hvis Tannen havde givet et empirisk eksempel på at citater ændrer betydning når de bringes i en ny kontekst, hvad enten de er tro mod et forlæg eller opdigtet til lejligheden. Jeg kan bidrage med et konkret eksempel på Tannens pointe og derved styrke hendes teoretiske påstand og samtidig begrunde hvorfor det er nødvendigt at se alle citater som konstruerede og nødvendigt at udgå at opdele citater efter hvorvidt de har været ytret eller ej: I en samtale mellem den unge pige Maria og den ældre dame Iris er emnet en frisør som Iris ikke mener behandler kunderne ordentligt. Iris afbryder pludselig Marias forsvar af frisøren for at opfordre Maria til at spise de æbleskiver de har fået:

EKS. 1:

SAMTALE 6: Maria (17 år) + Iris (69 år): (l. 221-228):

iri: amen ved du hvad .hh det bliver folk også trætte af i det
lange løb [tror jeg kunderne bliver trætte hvis hun farer=
mar: [jamen det-
iri: =fra den ene til den anden [.hh og de skal sidde og vente=
mar: [ja
iri: =det er der da ingen der gider

mar: nej [(men de sidder-)
 iri: [spis du nu bare lidt ind [imellem de står og bliver=
 mar: [nå ja ((griner))
 iri: =kolde

Denne episode refereres af Maria i den senere samtale med den jævnaldrende Sandra:

EKS. 2:

SAMTALE 8: Maria (17 år) + Sandra (17 år): (l. 969-979):

mar: man får ikke dru- man får ikke drukket det og spist sine-
 jeg sad også (inden-) (.) derovre med en ældre dame (.) øh
 inden (.) ikk (1.2) og jeg sad også med de der (.)
 æbleskiver og jeg sad bare og snakkede med hende
 san: mm
 mar: og så siger hun **ej nu spiser du altså dine-** ((griner)) det
 var sån lidt **ja okay** ((gri[ner])) det var bare sån rigtig=
 san: [((fniser))
 mar: =**ja okay mor** ((griner)) **tak** (.) **det skal jeg nok**

Jeg vil i resten af artiklen referere til eks. 2 nogle gange som ”æbleskiveeksemplet”. Eksemplet illustrerer to pointer: 1) Gengivelser er sjældent helt ordrette, man kunne argumentere for at Maria ikke gengiver det der blev sagt, dvs. det er en konstruktion, 2) selvom der i eksemplet ikke er gengivet helt ordret er det alligevel essensen i det sagte der er gengivet. Men der er stadig tale om en konstruktion: De to ytringer (om de så var nok så ordret overensstemmende) anvendes i to vidt forskellige kontekster. I Iris’ mund bliver den relevante ytring *spis du nu bare lidt ind [imellem de står og bliver kolde* en påpegning der bl.a. potentielt kan opfattes som en venlig anmodning eller som en irettesættelse. Når Maria gengiver hvad Iris har sagt, er det ikke som en neutral transportør af ord: Maria gengiver Iris’ ytring som en irettesættelse, og hun bringer den muligvis på bane for at grine med den anden unge pige, Sandra, og måske skabe en samhørighed mellem dem som unge piger der ikke bryder sig om at blive irettesat af voksne. Marias holdning til Iris’ ytring fremvises i øvrigt også af den vrængende

stemmeforstilling hun udtaler citatet med. Om citatet havde været nok så ordret, ville der være tale om en konstruktion: Marias holdning til citatet fremgår, og den nye kontekst citatet indgår i, giver det en ny betydning. Tannens pointe er hermed illustreret – og det skulle gerne være et argument for at opdelingen i ”ægte” og ”uægte” citater er uhensigtsmæssig: Citatet vil altid blive til en konstruktion.

Buch Niensens gengivelsesdefinition

Hvor vigtig Tannens pointe end er, så definerer hun ikke citater tilstrækkeligt til at gøre en konkret kvantitativ analyse mulig. En af de få som definerer citater, eller hvor man i hvert fald har adgang til citatdefinitionen, er Buch Nielsen (2000) (publiceret i Buch Nielsen 2001, 2002). Buch Niensens funktionelle krav til fremstillinger der skal kunne defineres som citater (2000: 26 ff.), er:

1. En mundtlig gengivelse af hvad nogen (andre eller en selv) har sagt, tænkt eller følt (eller kunne have sagt, tænkt eller følt). (2000: 33).

Buch Nielsen anfører at ift. ordbogsdefinitioner af citat, fx Ordbog over det danske Sprog (herefter ODS) (bd. 3, 1921), er ovenstående citatdefinition mere snæver i den forstand at der er tale om et *mundtligt* gengivet citat, og bredere i den forstand at der ikke nødvendigvis skal være en angivelse af *hvem* der citeres. I og med at følelser og tanker er medtaget, er det i modsætning til diverse ordbogsdefinitioner heller ikke et krav i definitionen at et citat skal være baseret på *udtalte* ytringer. Til gengæld er skriftlige forlæg der citeres, ikke citater ifølge definitionen. Herudover lægges der vægt på at citater ifølge denne definition ikke behøver at være en gengivelse af noget der virkelig har fundet sted – der kan også være tale om *fiktive* citater.

Der er også definitoriske krav til måden hvorpå der gengives, altså gengivelsens form:

- 2.a. Den mundtlige gengivelse skal, hvis den består af hele sætninger, foregå i direkte tale”
[...]

2.b. Den mundtlige gengivelse skal, hvis den består af enkeltord, være enten et udbrud eller en ordret gentagelse, hvor kilden til gengivelsen fremgår af konteksten. (Buch Nielsen 2000: 33).

Krav 2.a. frasorterer gengivelser der har form som indirekte tale og dækket direkte tale. Buch Nielsen (2000: 29) bemærker at citater i andre undersøgelser ofte sidestilles med direkte tale, men fastslår at citater og direkte tale ikke er det samme: Direkte tale er ofte citatets form, men ikke altid. Enkeltord kan fx også være citat. Krav 2.b. begrænser gengivelser der består af enkeltord, til at bestå af interjektioner eller lydord eller af en ordret gentagelse hvor kilden fremgår af konteksten, dvs. noget inden for samtalen verificerbart ytret. Desuden skal det tydeligt fremgå af konteksten hvem der citeres, men denne forbindelse til konkrete personer skal ikke nødvendigvis være eksplicit. Det fremgår ikke hvorfor der er disse formmæssige krav til den mundtlige gengivelse, og det bliver derfor vanskeligt at gennemskue hvilke typer af citater med enkeltordsform der er frasorteret med krav 2.b. Dog nævnes det i Buch Nielsen & Rathje (1996: 6) at dette formmæssige krav udelukker enkeltord der er brugt materialiter, dvs. ord der refereres til på et metasprogligt niveau, og som ikke er forbundet med bestemte personer. Men eksempler på frasorterede enkeltord gives ikke. Jeg vil ikke komme yderligere ind på citatets form i denne artikel.

Buch Niensens definition er et vigtigt skridt på vejen til definitionen i denne artikel fordi den i modsætning til de ovenfor nævnte arbejder, der ikke definerer citater, men opererer med en implicit antagelse om at citater er en gengivelse af noget nogen har sagt på et givet tidspunkt i formen direkte tale, ekspliciterer at funktionen er gengivelse og ikke kun gengivelse af tale, men også af tanker og følelser. Men Buch Niensens definition rækker ikke hele vejen: Kernen i Buch Niensens definition er det funktionelle krav at der skal være tale om en *gengivelse*. *Gengive* betyder ifølge Politikens Nudansk Ordbog 'fremstille essensen i noget man har hørt eller læst, så pålideligt og grundigt som muligt', og ifølge Den Danske Ordbog (herefter DDO) 'give en nøjagtig efterligning el. naturtro fremstilling af noget'. Disse ordbogsdefinitioner peger på hvorfor *gengivelse* er et u hensigtsmæssigt begreb at bruge i en citatdefinition: En gengivelse kræver et forlæg. Med Buch Niensens

definition skal et citat altså være en gengivelse, underforstået af en tidligere fremstilling (som det også står under *gengivelse* i ODS). Dette er problematisk ikke blot ift. Tannens indvendinger over for ”ordrette citater” (*reported speech*), og de problemer der er forbundet med at skelne mellem ”ægte” og ”uægte” citater (se ovenfor). Men ”gengivelse” som definition af citater er også problematisk ift. Buch Niensens egen definition. Det fremgår netop eksplicit af Buch Niensens definition, pkt. 1, at citaterne kan være noget nogen *kunne* have sagt, tænkt eller følt. Der er altså en indre modsigelse i definitionen – mellem gengivelse, der kræver et forlæg, og det hypotetiske element der åbnes mulighed for, og som netop *ikke* kræver et forlæg. Buch Nielsen gør netop opmærksom på at skellet mellem ”ægte” og ”uægte” citater, dvs. citaternes relation til virkeligheden, ikke er relevant for hendes fokus, som er citater som dramatisering (i ungdomssprog). Men Buch Nielsen opretholder altså citaternes relation til virkeligheden ved at lade gengivelse være det centrale element i citatdefinitionen.

Clark & Gerrigs demonstrationsteori

Clark & Gerrigs (1990) hovedpointe er at ligesom man kan demonstrere en tennisserv eller en bestemt persons halten, kan man også demonstrere hvad en person ”gjorde” da vedkommende sagde noget. ”Demonstration” skal forstås som ”illustrere ved at eksemplificere” (Clark & Gerrig 1990: 764), og Clark og Gerrig fastslår at demonstrationer og beskrivelser er fundamentalt forskellige metoder i kommunikation: Demonstrationer *afbilder* – det gør beskrivelser ikke.

Når man *demonstrerer*, afbilder man noget, fx ved at rejse sig og halte som den person man efterligner. Ud over den afbildende funktion er et karakteristisk træk ved demonstrationer at de er ”ikke-seriøse handlinger” – et begreb Clark & Gerrig (1990: 766) låner fra Goffman (1974). Selvom det i Clark & Gerrigs artikel fremstår som om Goffman har teoretiseret over begreberne ”serious actions” og ”non-serious actions”, så er det kun i forbindelse med udredningen af begrebet ”keying” at Goffman refererer til ”non-serious actions”. Goffmans begreb ”the key” dækker over et sæt af konventioner med hvilke en given aktivitet, én som allerede er meningsfuld ift. ”primære

rammer”, bliver transformeret til noget som bygger på denne aktivitet, men ses på af deltagerne som værende noget helt andet (1974: 43). Denne transformation kaldes ”keying”. Som eksempel på ”keying” nævner Goffman at dyr både kan slås og *lege* at de slås (1974: 40). Denne legeadfærd er ikke meningsfuld i sig selv – kun fordi den står i kontrast til primære rammer (”ægte slåskamp”), altså hvad man kunne kalde ikketransformerede forståelsesrammer. Legeaktiviteten er bygget på noget der allerede har mening i sig selv, nemlig i dette tilfælde en slåskamp. Rigtig slåskamp er her en model, i betydningen et design som noget er bygget over (ikke et ideal). En ”rigtig” slåskamp (”primary framed”) er virkeligt eller egentligt forekommende, mens lege-udgaven (den transformerede udgave, ”keying”) ikke er virkeligt eller egentligt forekommende (1974: 47), selvom selve legen er virkeligt forekommende. Goffman nævner at den utransformerede udgave af den nævnte aktivitet (den hvor der ikke leges) kan kaldes ”seriøs aktivitet” (1974: 46) – det er dette begreb Clark & Gerrig arbejder videre med i forbindelse med citater som demonstrationer.

I modsætning til Buch Nielsen (og mange andre) er citater i Clark & Gerrigs teori/definition ikke en gengivelse af noget. Citater er demonstrationer af noget – og demonstrationer behøver ikke at være en reproduktion. Demonstrationer kan være afbildninger af noget der har fundet sted, men også af noget der ikke har fundet sted. Fx kan noget så umælende som hår og ligtorne citeres, og når de bliver det, er det ikke efter et forlæg der skal gengives, men en taler der afbilder udvalgte aspekter. Clark & Gerrigs teori er altså et godt grundlag for en citatdefinition fordi der ikke fordres et forlæg.

I de nedenstående to afsnit, som afrunder afsnit 2, vil spørgsmålet om citørens ansvar være i fokus – inden jeg kaster mig ud i den endelige definition af citat.

Goffmans talerroller: Hvem har ansvaret for et citat?

Goffman (1981) gør op med forestillingen om samtaledeltagere som opdelt i taler og lytter fordi han mener at det er en forenkling. Han bryder talerrollen ned i fire forskellige instanser: *animator*, *author*, *principal* og *figure* (Goffman 1981: 144 ff.), der kan oversættes til hhv. *animator*, *forfatter*, *ansvarlig* og *figur*. *Animatoren* er ”the talking machine, a body engaged in acoustic activity”, dvs. den fysiske udtaler af det sagte. *Forfatteren* er ”someone who has selected the sentiments that are being expressed and the words in which they are encoded”, dvs. den der har udvalgt det der ytres. *Den ansvarlige* er ”someone whose position is established by the words that are spoken, someone whose beliefs have been told, someone who is committed to what the words say”, altså den som står inde for eller er ansvarlig for det sagte, eller den hvis position/identitet etableres/cementeres med det ytrede. Og *figuren* er ”a protagonist in a described scene, a ”character” in an anecdote, someone, after all, who belongs to the world that is spoken about, not the world in which the speaking occurs”, dvs. taleren som en aktør i en beretning. Figuren kan mere eller mindre sidestilles med det Adelswärd (2003, 2004), inspireret af Goffman, kalder virtuelle samtaledeltagere (*virtual participants*), som er ikketilstedeværende samtaledeltagere der trækkes ind i samtalen af andre ved at de citeres (Adelswärd 2004: 275).

Tannen (1989: 108) kritiserer brugen af Goffmans animatorbegreb i forbindelse med citater når dette bliver til en opdeling af citøren som animator, og den der citeres, som forfatter og ansvarlig:

... in Goffman's terms, a mere animator: a voice giving form to information for which the quoted party is the principal, the one responsible. With Bakhtin, I want to claim that there's no such thing, in conversation, as a mere animator. (Tannen 1989: 108).

Den fortolkning af Goffmans talerroller som Tannen kritiserer, kan man fx genfinde hos Beck Nielsen (2003) og Couper-Kuhlen (1998). Beck Nielsen udlægger Goffmans talerroller således:

Når man parodierer, kan en og samme person således heller ikke indtage alle tre positioner. De vil være delt op imellem taleren og kilden. Førstnævnte fungerer som *animator*, dvs. den der animerer en kildes stemme. Sidstnævnte vil på den anden side altid være både *author* og *principal*: i en verbal parodiering citerer taleren sin kilde for noget, som vedkommende enten rent konkret har forfattet, eller noget, der regnes for så typisk for den person at han kunne have gjort det. Kilden bliver derfor holdt ansvarlig for formen og indholdet i det sagte. (2003: 113 ff.).

Selvom Beck Nielsen taler om parodiering, er alle hans eksempler samtidig også citater, og han ser altså citøren som animator, og den citerede som forfatter og ansvarlig. Også Couper-Kuhlen (1998: 3) fortolker Goffmans talerroller sådan at der ved citater sker en adskillelse af animator og forfatter/ansvarlig: Citater gør ifølge Couper-Kuhlen det ved Goffmans talerroller at disse som en enhed ”dissolves, leaving the role of animator separate from, and independent of, those of author and/or principal.” I Beck Niensens og Couper-Kuhlens fortolkning af Goffmans talerroller i forbindelse med citater støtter talerrollerne altså en forestilling om at ansvaret for citatet er den citeredes. Denne udlægning af Goffmans talerroller kan illustreres med det tidligere omtalte ”æbleskiveeksempel” (eks. 2, se tidligere i artiklen). Der er tre citater i æbleskiveeksemplet, som jeg hhv. vil benævne citat 1 (*ej nu spiser du altså dine*), citat 2 (*ja okay*) og citat 3 (*okay mor ((griner)) tak (.) det skal jeg nok*). I første omgang gælder gennemgangen kun citat 1. Den omtalte måde at anvende Goffmans talerroller på (fx Beck Nielsen 2003) vil være at se Maria som animatoren fordi det er hende der auditivt ytrer citatet. Iris vil være forfatteren fordi det (ifølge Maria) oprindeligt var Iris der ytrede det citerede, og Iris vil derfor også være den ansvarlige. Figuren vil være Iris fordi hun er aktør i beretningen. Ifølge denne måde at se Goffmans roller på vil Maria udelukkende være den der giver lyd til Iris – resten af talerrollerne tilhører Iris. Den vigtigste post i denne sammenhæng, nemlig den ansvarlige, tilhører også Iris.

FIGUR 1: GOFFMANS TALERROLLER ANVENDT PÅ CITAT 1

Animator =	Maria
Forfatter =	Iris
Ansvarlig =	Iris
Figur =	Iris

En anden måde at fortolke Goffmans talerroller på er Erikssons (1997: 180 f.). Eriksson fortolker Goffmans fire talerroller som en støtte for synspunktet om at citater er konstruktion snarere end rekonstruktion. Eriksson opstiller en model som jeg her har anvendt på mit eksempel (1997: 181):

FIGUR 2: ERIKSSONS MODEL ANVENDT PÅ CITAT 1

Fortælleverden:	
Maria (person):	faktisk animator, (faktisk forfatter)
<hr/>	
Fortællingsverden:	
Iris (figur):	fiktiv animator
	fiktiv forfatter
	fiktiv ansvarlig
<hr/>	
Iris (person):	faktisk ansvarlig, (faktisk forfatter)

Erikssons model er opdelt i en *fortælleverden* ("berättandevärld"), som er den aktuelle talesituation, og en *fortællingsverden* ("berättelsevärld"), som er en fiktiv talesituation. Ifølge Erikssons model vil Maria være animator i den aktuelle talesituation, og gennem sit citat giver hun liv til figuren Iris. Maria lader figuren Iris fremføre en ytring i den fiktive fortællingsverden. På Marias initiativ er Iris altså fiktiv animator, fiktiv forfatter og fiktiv ansvarlig. Den faktiske animator, Maria, har altså her ikke bare en "neutral budbringerrolle", som Tannen opponerede imod. Den faktiske animator er den der sætter hele den fiktive verden,

fortællingsverdenen, i gang, ved at introducere figuren og tildele denne både forfatterrolle og ansvaret for en ytring. Som Eriksson formulerer det:

Det som gör anföringen [dvs. citatet] till et så effektivt medel för at karakterisere ochkritisere en person, är just denna speciella fördelning av talarroller, där berättaren har makt över alla aspekter av ett yttrandes framförande och utformning, medan en person som helt saknar möjlighet att påverka dess framförande, tillskrivs ansvaret för det. (Eriksson 1997: 181).

Erikssons pointe er altså at den faktiske animator ikke har en neutral holdning når vedkommende citerer: Det som ”återges i direkt anföring”, kan være ”uttrykk för berättarens subjektiva inställning till yttrandet och till den som ursprungligen yttrade det” (Eriksson 1997: 181). Som Holšánová (1998) skriver: ”At citere någon annan medför at talare indirekt positionerar sig själva, men inte själva behöver stå för det sagda. Citatet er ett strategiskt sätt att gardera sig mot mothugg” (Holšánová 1998: 108).

Som det fremgår af Erikssoncitaterne, går Eriksson nok ind for konstruktionstanken og den faktiske animators ansvar, men han holder stadig fast i at der findes noget oprindeligt (”ursprungligen”) yttret som kan gengives (”återges”). Det behøver ikke at betyde at den faktiske animator, bare fordi hun giver liv til en figur, neutralt gengiver hvad en person sagde, som Eriksson bemærker, men gengiver gør hun altså i Erikssons udlægning. Man kan også læse ud af Erikssons model at han fastholder ideen om at der er et oprindeligt forlæg som gengives, i og med at han gør den som citeres, til faktisk ansvarlig (nederst i modellen), her personen Iris (i modsætning til figuren Iris). Det fremgår ikke af modellen i hvilken ”verden” denne faktisk ansvarlige person befinder sig, men af den kommenterende tekst til modellen fremgår det at personen der citeres (her personen Iris), hører hjemme i fortællerverdenen (Eriksson 1997: 180). Da personen der citeres, hverken er til stede i samtalen i mit eller Erikssons eksempel, ville Eriksson måske have illustreret sin tankegang bedre ved at placere den faktisk ansvarlige i en helt tredje ”verden”, som han kunne have benævnt noget i retning af ”ikkefortællerverden”. Men uanset hvad

Eriksson kalder det sted den faktisk ansvarlige er placeret, kommer man ikke uden om at han fastholder at den citerede person er den faktisk ansvarlige. Den faktiske forfatterrolle mener han man kan diskutere: Tilhører den faktiske forfatterrolle citøren eller den citerede person? Han hælder mest til at den faktiske fortællerrolle skal tilskrives citøren. Hvorfor han så (også) tildeler den citerede det faktiske ansvar, er uvist.

I Erikssons fortolkning af Goffmans talerroller har vi altså en model der afspejler en tilgang til citater som anerkender at citater er en fiktiv konstruktion der igangsættes af den faktiske animator. Den faktiske animator har magt over citatets udformning og tildelingen af ansvaret for det. At Erikssons model så alligevel også afspejler ideen om et forlæg, kan man komme til livs ganske simpelt ved at fjerne sidste linje, således at den citerede som person slet ikke indgår i modellen. For forholdet mellem den citerede persons repræsentation som person i den ”virkelige” verden og personens repræsentation som figur i en fiktiv verden er for det meste umuligt at få oplysninger om. Og når det er muligt, viser det os kun at personen og det beviseligt ytrede i den ”originale” kontekst, ikke længere er den/det samme – hvor ordret det citerede end er (jf. forholdet mellem eks. 1 og 2).

Erikssons model med mine justeringer (se nedenfor) afspejler forholdet mellem citøren og den der citeres i det citerede, når synsvinklen er at citater er konstruktioner: Citøren er den faktisk ansvarlige der sætter et fiktivt univers i gang, med en figur/virtuel samtaledeltager som er fiktiv animator, fiktiv forfatter og ikke mindst fiktiv ansvarlig.

FIGUR 3: ERIKSSONS MODEL MED MINE JUSTERINGER

Fortælleverden:	
Maria (person):	faktisk animator faktisk forfatter faktisk ansvarlig
<hr/>	
Fortællingsverden:	
Iris (figur):	fiktiv animator fiktiv forfatter fiktiv ansvarlig

Modellen behandler kun citeringer af samtaledelegerere som *ikke* er til stede i den aktuelle samtalsituation, altså virtuelle samtaledelegerere. Men citater hvor man citerer sig selv, er lige så almindelige som de citater hvor det er en anden end en selv der citeres; det kan man fx se i det nævnte æbleskiveeksempel hvor citat 2 og citat 3 er Marias citering af hvad hun selv tænkte (eller kunne have tænkt) da Iris opfordrede hende til at spise æbleskiverne. Så hvordan ser Erikssons justerede model ud når det er sig selv man citerer, som fx i citat 2 (*ja okay*) og citat 3 (*ja okay mor ((griner)) tak (.) det skal jeg nok*)? Personen Maria befinder sig selvfølgelig stadig i fortælleverdenen hvor hun både er faktisk animator, faktisk forfatter og faktisk ansvarlig – der er ikke noget ændret ift. hvis det var en anden person end sig selv hun citerede. Men i fortællingsverdenen bliver det Maria som figur der er fiktiv animator, fiktiv forfatter og fiktiv ansvarlig. Maria som person er stadig den faktisk ansvarlige:

FIGUR 4: ERIKSSONS MODEL MED MINE JUSTERINGER – NÅR SAMME INDIVID ER HHV. PERSON I FORTÆLLEVERDENEN OG FIGUR I FORTÆLLINGSVERDENEN

Fortælleverden:	
Maria (person):	faktisk animator faktisk forfatter faktisk ansvarlig
<hr/>	
Fortællingsverden:	
Maria (figur):	(fiktiv animator) fiktiv forfatter fiktiv ansvarlig

Rollen som fiktiv animator er sat i parentes af følgende årsag: Citat 2 og 3 adskiller sig ikke alene fra citat 1 (*ej nu spiser du altså dine-*) ved at figuren og personen i citat 1 ikke deler identitet, mens figuren og personen deler identitet i citat 2 (*ja okay*) og 3 (*ja okay mor((griner)) tak (.) det skal jeg nok*). Citat 2 og 3 adskiller sig også fra citat 1 ved at være citerede tanker (eller følelser), ikke tale: Citat 2 kunne måske godt være

tale, men vi kan slutte os frem til at Maria ikke påstår at hun har ytret citat 3 – det ville være for usandsynligt at Sandra skulle tro på at hun har sagt det, og derfor ville der ikke være nogen ide i at forsøge. Citat 2 og 3 er altså sandsynligvis fra personen Marias side citerede tanker, og tanker har jo ikke (nødvendigvis) været udtalt. Derfor er det tvivlsomt om man kan tale om en fiktiv animator når det gælder citering af andet end tale. Den fiktive animator er altså ikkeeksisterende når det gælder citering af egne tanker, men den fiktive animator ville være figuren Maria hvis personen Maria hævdede at have ytret citat 2 og 3.

Det netop skrevne slår et tema an som endnu ikke har været berørt: De øvrige samtaledeltageres rolle i konstruktionen af citater og i afgørelsen af hvem der er ansvarlig for et citat. Citøren sidder med alle kreative muligheder og trækker i trådene, men på overfladen har citøren ikke ansvaret og kan spille på denne illusion. Men hvad med citørens publikum? Spiller de med på illusionen, som når man går i teatret og ved at det kun er fiktion, men alligevel lader sig indrullere i illusionen, eller er der en grænse for hvor meget ansvar den faktiske animator/forfatter/ansvarlige kan lægge over på den fiktive animator/forfatter/ansvarlige? Jeg vil nedenfor illustrere at det kan blive tydeligt pga. de øvrige samtaledeltagere at det er citøren der har det faktiske ansvar for citatkonstruktionen. Dette bliver tydeliggjort af at citøren overskrider en grænse (som åbenbart findes) for hvor meget man kan tillade sig før man som samtaledeltager ikke længere vil være med til at opretholde illusionen om at det er den fiktive figur der har ansvaret:

EKS. 3:

SAMTALE 21: Maja (17 år) + Line (16 år): (l. 804-880):

```
lin:      hvornår startede du med at ryge?
          (1.1)
maj:      nej (.) jeg startede tidligt
          (1.3)
maj:      jeg startede faktisk allerede da jeg var s:- syv
          (.)
lin:      syv?
          (.)
maj:      j[a
lin:      [sån til daglig?
```

maj: m: ja
 (.)
 lin: hold da op
 (.)
 maj: eller til daglig og til daglig
 (.)
 maj: det var når [jeg var sammen med nogle- visse venner
 lin: [det var sån-
 lin: ja
 (2.1)
 maj: som je:g faktisk gik meget sammen med ((fnis)) (2.0) nej
 øhm- (.) **ryger du så Maja nej det gør jeg faktisk ikke**
 det var til s- sånoget s- jeg har (været) til spejder
 (0.8)
 lin: okay
 maj: i hulens mange år
 (2.2)
 maj: og så havde vi sån: en fest som vi så sku- måt- vi måtte så-
 så tage nogle veninder med (.) eller venner eller bekendte
 eller etellerandet ikk
 lin: ja
 (0.9)
 maj: og så faldt jeg så snak i min venindes veninder (.) som
 hun havde taget med
 lin: mm
 maj: og (de/det) synes jeg jo så var (.) meget flink(t) 2.3)
 øhm (1.0) **nå Maja skal du med ud og ryge**
 (0.7)
 maj: så sagde jeg bare **ryge jeg ryger sgu ikke**
 (.)
 maj: **ej du kan godt gå med ud og ryge**
 (.)
 maj: tænkte jeg så ikk [jojo vi går med ud og ryger ikk
 lin: [ja

Maja fortæller Line at hun begyndte at ryge som 7-årig, og Line reagerer på denne oplysning med opklarende spørgsmål (*syn?* og [*sån til daglig?*]). Majas respons herpå er at fortælle en narrativ om hvordan hun begyndte at ryge – med autentificerende citater. Narrativer kan være et redskab til at gøre historier mere troværdige (og underholdende) (Møller 1993: 216 ff.), og det at Maja griber til et sådant middel, indikerer at hun

oplever Lines respons som skeptisk. Lines respons i løbet af narrativen består i minimale tilbagekanaliseringer, som *ja, mm, okay*, lange pauser og ingen latter. Den kan karakteriseres som afmålt og tilbageholdende. Hendes adfærd kan fortolkes som generelt skeptisk.

Dette bekræftes af hvad der efterfølgende sker i samtalen: Efter Majas ovenstående narrativ kommer der ingen respons fra Line, og Maja går i gang med en ny narrativ om at hun faktisk røg sin allerførste cigaret som 5-årig! Eriksson påpeger at det efter en narrativ i en samtale forventes at narrativfortællerens samtalepartner fører samtalen videre og derigennem bekræfter det rimelige i at narrativen er blevet fremført (1997: 250 f.). Sker dette ikke, som det er tilfældet her, kan narrativfortælleren udvide historien for at få gang i responsen (Eriksson 1997: 253 med henvisning til Jefferson 1978). Den udeblivende respons fra Line får altså Maja til at begive sig ud i nye historier med flere autentificerende citater, hvad der viser os at Maja reagerer på en oplevelse af modstand fra Line, trods alle autentificerende tiltag. Lines modspil kommer til at fremstå for Maja som en kritik af illusionen om at Maja blot er et neutralt talerør, en ansvarsløs budbringer for sit 7-årige selv og for ”visse venner”. Line udtrykker med sin adfærd tvivl om hvorvidt begivenhederne har fundet sted, og peger dermed på at Maja selv konstruerer citaterne og altså ikke bare gengiver noget tidligere yttret.

I det ovenstående har jeg været omkring spørgsmålet: Hvem har ansvaret for citatet? Den citerede eller citøren? Citater er fiktive konstruktioner. Det har flere anskueliggjort. Men vi bliver ved med at sidde fast i opfattelsen af citater som udspringende af et originalt forlæg som bliver rekonstrueret i en gengivelse – og dermed forbliver den citerede den ansvarlige for citatet. Erikssons model (1997) der opererer med to ansvarlige, en faktisk og fiktiv, er et godt bud – med visse justeringer – på en fortolkning af Goffmans (1981) talerroller fordi den afspejler konstruktionstanken uden at dømme virtuelle deltagere helt ude: De er også ansvarlige, men fiktivt ansvarlige. Men den faktisk ansvarlige er og bliver citøren. Citøren trækker i alle trådene, sætter det hele i gang og kan alligevel løbe fra ansvaret fordi citatet bygger på illusionen om det sceniske drama der udspilles – en illusion citørens publikum er med til at opretholde. Der er dog grænser

for publikums villighed til at opretholde illusionen – og dermed bliver, ikke forlægget, men *illusionen* om et forlæg, væsentlig.

Bakhtins tostemmighedsbegreb

Bakhtins tostemmighedsbegreb kan også bidrage til diskussionen af citatansvar og til citatdefinitionen i sig selv. Bakhtin (1984) opererer med to forskellige typer diskurs, nemlig *enstemmig diskurs* ("single-voiced discourse") og *tostemmig diskurs* ("double-voiced discourse") (1984: 189, 185). Forskellen på de to typer diskurser er udtrykt meget præcist af Morson & Emerson (1990: 147) med udgangspunkt i Bakhtin (1981: 303): Enstemmig diskurs skal forstås "uden citationstegn", tostemmig diskurs skal forstås "med citationstegn". At noget kan have flere stemmer beskriver Bakhtin således:

[...] the author may also make use of someone else's discourse for his own purposes, by inserting a new semantic intention into a discourse which already has, and which retains, an intention of its own. Such a discourse must be perceived as belonging to someone else. In one discourse, two semantic intentions appear, two voices. (1984: 189).

Tostemmig diskurs er altså noget som skal forstås i citationstegn, og det opstår når en forfatter eller taler bruger en andens ytringer til egne formål ved at indsætte en ny intention oven i én som allerede er i diskursen, og som bliver der. Citater vil således være et godt eksempel på tostemmig diskurs. Bakhtin skriver dog at diskursen tilhører en anden, hvilket godt kunne opfattes, som om at, hvis vi nu bruger citater som eksempel, det er den "fremmede stemme" i diskursen der har ansvaret for den. Men som jeg læser det, betyder dette bare at man i diskursen "hører" en anden stemme. Fx kunne denne anden stemme være en fiktiv animators, men den bruges af den faktiske animator/ ansvarlige til egne formål, og med en egen intention. Tostemmigt må et citat også kunne være når det er citørens fortidige eller hypotetiske selv der er den fiktive ansvarlige.

Enstemmig diskurs er, i modsætning til tostemmig diskurs, diskurs hvori der ikke er disse parallelle stemmer. De en- og tostemmige

diskurser kan anskueliggøres i eksemplet med æbleskiverne. I Marias første tur er der kun én stemme, mens der i citaterne er to stemmer: I citat 1 er der personen Marias stemme + figuren Iris' stemme, mens der i citat 2 og 3 er personen Marias stemme + figuren Marias stemme, dvs. Marias (fiktivt) fortidige stemme. Citaterne er altså tostemmige, mens resten af Marias ytringer, inkl. citatets markeringer, er enstemmige.

Bakhtin (1984: 199) opdeler videre de tostemmige diskurser i *ensrettede* ("unidirectional") og *forskelligrettede* ("vari-directional") (de danske termer "ensrettet" og "forskelligrettet" stammer fra Møller Andersen (2002: 106)). Disse betegnelser karakteriserer hvilken "retning" de to stemmer har ift. hinanden: I den ensrettede type har stemmerne *samme* retning, mens stemmerne i den forskelligrettede type har retning *mod* hinanden. Bakhtin giver *stilisering* ("stylization") som eksempel på den ensrettede tostemmige diskurs, og *parodi* som eksempel på den forskelligrettede tostemmige diskurs:

The situation is different with parody. Here, as in stylization, the author again speaks in someone else's discourse, but in contrast to stylization parody introduces into that discourse a semantic intention that is directly opposed to the original one [...] Discourse becomes an arena of battle between two voices. In parody there cannot be that fusion of voices possible in stylization [...]; the voices are not only isolated from one another, separated by a distance, but are also hostilely opposed. (1984: 193).

Morson & Emerson (1990: 150) forklarer forskellen på ensrettet og forskelligrettet tostemmig diskurs med at den ensrettede fx er når en person antager en anden talers eller skribents måde at tale eller skrive på, og personen anser denne måde for at være efterstræbelsesværdig. Man kan spørge, som Morson & Emerson gør det (1990: 150 f.), hvorfor den ensrettede diskurs betragtes som tostemmig når de to stemmer er "enige". Svaret fra Bakhtin er (1984: 183) at der er et dialogisk forhold mellem to talere (eller stemmer) som er enige, mens der fx ikke vil være et dialogisk forhold mellem en taler der er enig med sig selv. Det afgørende ved ensrettet tostemmig diskurs er altså, skriver Morson & Emerson (1990: 151), at den andens stemme er konstrueret sådan at den andens stemme kan høres *inden for* den der konstruerer

den. Men det er vigtigt at den *kan* ”høres” – ellers vil det ikke være tostemmig diskurs, men enstemmig. Den forskelligrettede tostemmige diskurs forklarer Morson & Emerson (1990: 153), lige som Bakhtin, med parodi: Parodisten vil udtrykke sin uenighed ved fx at overdrive visse træk – også for at markere det forskelligrettede så der ikke tages fejl.

De to forskellige tostemmige ”retninger” kan illustreres i æbleskive-eksemplet: Citat 1 er forskelligrettet, idet personen Marias stemme har modsat, fjendtlig, retning ift. figuren Iris’. Den kritiske, parodiske holdning er også tydeligt markeret ved vrængende stemmeforstillelse. Citat 2 og 3 er ensrettede, idet personen Marias stemme og figuren Marias stemme har samme retning. Citat 2 og 3 er dog ikke enstemmige, for personen Maria og figuren Maria er ikke identiske, og derfor kan der opstå et dialogisk forhold: De er derfor tostemmige.

I denne sammenhæng er det fortrinsvis den tostemmige diskurs der er den interessante, fordi der i citater må siges at være en sådan ”anden stemme” eller ”dobbelstemme”, nemlig stemmen fra den fiktivt ansvarlige og stemmen fra den faktisk ansvarlige. Den enstemmige diskurs er dog vigtig i den forstand at forskellen på om noget er enstemmigt eller flerstemmigt, er afgørende for om noget er et citat eller ej. Bakhtins stemmebegreb kan altså både bidrage til en afgørelse af hvorvidt noget er et citat eller ej, til at fastslå at ansvaret for citatet ligger hos citøren, og til at afgøre hvor ”fjendtlig” (dvs. forskelligrettet) citøren er ift. det citerede.

2. DEFINITION AF CITAT

Nedenfor vil jeg på baggrund af de ovenfor gennemgåede tidligere arbejder med citater give mit bud på en definition af citat:

Citat = En (ikke-skriftlig, verbal eller nonverbal eller oral men ikke-sproglig) tostemmig demonstration af hvad nogen (andre eller én selv) eller noget (personificering/ besjæling) har eller kunne have sagt, tænkt, følt, gjort eller skrevet (specifik demonstration), vil eller ville sige, tanke, føle, gøre, skrive (hypotetisk demonstration) eller gennemgående sige, tænke, føle, gøre eller skriver (generisk demonstration)

Nedenfor følger en præcisering, forklaring og begrundelse for valget af denne definition.

Citater er demonstrationer

Et citat er først og fremmest en *demonstration*, i den Clark & Gerrigs (1990) forstand. Citater er altså ikke nødvendigvis gengivelser – de har ikke nødvendigvis et forlæg der reproduceres. Når citater er demonstrationer, kan der være tale om at afbilde noget taleren hævder har været sagt på et bestemt tidspunkt (specifik demonstration). Der kan også være tale om noget taleren hævder kunne være sagt (hypotetisk demonstration), eller noget taleren hævder gennemgående siges (generisk demonstration). Demonstrationen er ikke begrænset til at afbilde noget der ytres, har været ytret eller kunne ytres, der kan også være tale om afbildninger af tanker, følelser, handlinger eller skrevne ytringer. Når citater er demonstrationer, er et citat kun et citat når det er en afbildning (i modsætning til en beskrivelse eller indikation), og når det er en ”ikkseriøs handling”.

Citater vs. andre demonstrationer

I min definition, der lægger sig op ad Clark & Gerrigs citatteori, er det følgende tilfældet: Alle citater er demonstrationer. Men selv om alle citater er demonstrationer, er det omvendte *ikke* tilfældet: Ikke alle demonstrationer er citater. Clark & Gerrig nævner ikke de demonstrationer der ikke er citater, men deres ærinde er også at argumentere for at citater er demonstrationer.

I Goffmans (1974: 66 ff.) opregning af eksempler på ikkeseriøse aktiviteter nævner han demonstrationer blandt forskellige seriøse aktiviteter der kan transformeres til ikkeseriøse aktiviteter (det han som nævnt kalder ”keying”). Ligesom fx kirkelige ceremonier (fx bryllupper og begravelser) der er ikkeseriøse aktiviteter fordi de ikke er ”virkelige”, men transformerer en begivenhed, er demonstrationer heller ikke en ”virkelig” aktivitet. De demonstrationer Goffman tænker på, er dog nogle andre end de demonstrationer Clark og Gerrig (1990) beskæftiger sig med – selvom begge typer af demonstrationer er ikkeseriøse aktiviteter. Jeg inddrager den Goffmanske brug af demonstrationer fordi det understreger hvad jeg (med Clark & Gerrig 1990) forstår ved demonstrationer, og hvad jeg ikke forstår ved dem. De demonstrationer Goffman nævner, er ”technical redoings” (1974: 58 ff.). Et eksempel på disse (tekniske) demonstrationer vil være en sælger der viser en husmor hvordan en støvsuger fungerer ved at smide noget skidt på hendes gulv som han så instruktivt støvsuger op (Goffman 1974: 66). En demonstration af denne type er altså en art instruktion, hvor den som er modtager af demonstrationen, forventes at gøre det samme efterfølgende.

De demonstrationer Clark & Gerrig beskriver, er ikke instruktioner. Det er ikke meningen at nogen skal eftergøre dem. Et grænsetilfælde er hvad man kan kalde en ”generisk demonstration” (dette begreb bruger også Clark & Gerrig 1990). Hvis man fx refererer til hvordan ens far altid sætter kaffefiltret forkert ned i kaffemaskinen, fx ”Ih, far du gør altid sådan (gestus)”, vil dette være en generisk demonstration, fordi der er tale om noget en person gør gentagne gange (dvs. ikke i en specifik situation), og som derfor er karakteristisk for denne person. Instruktionsdemonstrationer ligner de generiske demonstrationer ved at de ikke er forankret i tid, og derfor kunne man forveksle ”Du gør altid sådan ...” (generisk demonstration) med ”Man skal gøre sådan” (instruktionsdemonstration). Igen er forskellen at demonstrationen som kunne tælle som et citat, er forankret i en person – der er en (eller flere eller noget) der bliver gjort (fiktivt) ansvarlig for det der demonstreres. Det samme gør sig ikke gældende med instruktionsdemonstrationerne, der derfor ikke kan tælle som citater. Citater er altså en bestemt *form* for demonstrationer, nemlig demonstrationer som er forankrede i

personer – og almindeligvis også i tid og sted. Dette vil jeg beskrive nærmere nedenfor.

Citater er forankrede i personer (og tid og sted) og er tostemmige

Som netop beskrevet er citater demonstrationer der er forankrede i personer især, og i tid og sted – i modsætning til andre typer af demonstrationer. Dette krav til citaternes forankring kommer også eksplicit til udtryk i selve definitionen ovenfor. Citater er nemlig ikke en blot og bar demonstration – citater er en demonstration *af noget som nogen eller noget gør* (det skal understreges at dette ikke kræver et forlæg, i og med at jeg betragter citatet som fiktivt uanset hvad). Med formuleringen ”demonstration af hvad *nogen* gør” henvises der netop til den nødvendige personforankring som beskrevet ovenfor. Demonstration skal knytte sig til en person eller persongruppe. Personen som citatet forankres i, dvs. den fiktivt ansvarlige, kan både være citøren selv, eller det kan være en anden der citeres. Kravet om en personforankring til fremstillinger der skal kunne udgøre citater, kan også udtrykkes sådan at citaterne skal være *tostemmige*, dvs. de skal indeholde en persons stemme (faktisk ansvarlige) og en figurs stemme (fiktivt ansvarlige) (denne figur/fiktivt ansvarlige kan som nævnt være en selv på et andet tidspunkt). De to stemmer kan så være ensrettede eller forskelligrettede, men det vigtige i defnitorisk øjemed er at der er tale om to stemmer.

Alternativt kan personforankringen også være en personificering eller besjæling af en ting. Fx kan citater være en demonstration af hvad en lilletå kunne tænkes at have sagt efter en hel dag indeklemmt i en sko (”Så sagde min lilletå bare ”Luk mig nu uuuud!””), eller citatet kan være en fysisk demonstration af hvordan en blomst visnede da den fik kaffe (”Så gjorde orkideen bare sådan her ”schwusch!””).

Som nævnt er person/personificeringsforankringen uomgængelig ved fænomener der skal gælde som citater. Forankringen i tid og sted følger ofte af personforankringen fordi personforankringen ofte henviser til en bestemt situation forankret i tid og sted. Som eksempel kan æbleskiveeksemplet bruges: Som nævnt citerer personen Maria figuren Iris. Dette er altså personforankringen – og tostemmigheden.

Men med citatet henvises også til en specifik situation, nemlig den hvor Maria og Iris sidder i Tivoli (*sad og derovre*) en times tid inden (*inden-*) det pågældende citat ytres. Citatet, eller optakten til citatet, forankres altså også i tid og sted. Det nævnte æbleskiveeksempel er altså et eksempel på en *specifik demonstration* fordi citatet, ud over at være personforankret (som det kræves for at det er et citat), er forankret i en bestemt situation hvor tid og sted også er angivet. Ved specifikke demonstrationer/citater er der altså tale om en ”demonstration af hvad nogen (andre eller en selv) eller noget (personificering/besjæling) *har eller kunne have sagt, tænkt, følt, gjort eller skrevet*”.

En anden type demonstration er den hypotetiske:

EKS. 4:

SAMTALE 3: Gry (16 år) + Pia (17 år): (l. 722-736):

gry: am: (.) det synes jeg også er lidt irriterende (.) at min
kæreste bor i Jylland det er sån lidt at man bliver meget
meget nemt jaloux altså [hm (.) (**hvad var det for**) **en lyd=**
pia: [(mm)
gry: =jeg hørte hvad var det? [mja
pia: [((griner))
gry: ikk altså ((griner))
pia: **v- var der en anden pige inde på dit værelse**
gry: ja
pia: ja ((gr[iner))
gry: [jaja (.) **der ligger tre skat** .hh amen det er sån
(.) d- altså man- (jeg synes man bliver) nemmere jaloux
(.) at (han er deroppe) ikk

I eksemplet her er der ikke nogen angivelse af tid og sted. Citaterne er altså fremstillet som en demonstration af hvad nogen (her Gry eller jaloux personer i det hele taget som fiktivt ansvarlige) ”*vil eller ville sige, tænke, føle, gøre, skrive*” – der er altså tale om hvad man kan kalde en hypotetisk demonstration.

Endelig er der den generiske demonstration, som også Clark & Gerrig nævner (1990: 767). Et eksempel på et citat der kan kategoriseres som denne type demonstration, er:

EKS. 5:

SAMTALE 3: Gry (16 år) + Pia (17 år): (l. 1103-1104):

pia: man må godt være nysgerrig det har min far altid sagt **hvis det er du ikke er nysgerrig og spørger (0.4) så får man ikke noget at vide**

Tidsangivelsen i dette eksempel er ”altid” – Pias fars udtalelse (den fiktivt ansvarlige) er altså ikke forankret til en specifik situation med angivelse af tid og sted, men er forankret tidsmæssigt til noget der ofte foregår, dvs. er en generisk demonstration/citat: En demonstration af hvad nogen/noget *gennemgående siger, tænker, føler, gør eller skriver*.

Alle tre typer af demonstrationer (specifik, hypotetisk, generisk) er altså personforankrede (og tostemmige) – den specifikke demonstration er herudover også tidsforankret og ofte også stedsforankret, den hypotetiske demonstration er ud over personforankringen netop ikke tids- eller stedsforankret eller også er disse forankringer forestillede eller fremtidige. Endelig er de generiske demonstrationer, ud over at være personforankrede, tidsforankrede i den forstand at der er tale om gentagne og/eller forestillede handlinger, men ikke nødvendigvis stedforankrede. Det skal understreges at kategoriseringen i de tre typer af demonstrationer/citater sker ud fra hvordan citatet er fremstillet – altså hvorvidt citatet fremstilles som hhv. specifikt, hypotetisk eller generisk. Der er ikke tale om en rubricering der går på hvorvidt citatet har været ytret i ”virkeligheden” i forbindelse med en specifik situation, eller ikke har været ytret, dvs. at der var tale om en hypotetisk situation, eller noget der gennemgående ytres i virkeligheden. Det er alene det sagtes faktiske form der afgør kategoriseringen, ikke et evt. forlæg.

Ikkeskriftlig, verbal eller nonverbal eller oral men ikkesproglig

De handlinger der kan udgøre et citat, er: noget *sagt*, noget *tænkt*, noget *følt*, noget *gjort* eller noget *skrevet*. Tale, skrift, tanker, følelser og fysiske handlinger kan altså alt sammen citeres ifølge denne definition af citat. Citater kan yderligere være demonstrationer der er formuleret i *talt sprog* (mundligt/verbalt), men de kan også være *nonverbale*, dvs. formuleret vha. gestik el. mimik. Fx kan et citat være en demonstration af hvordan en bestemt person engang gav en fuckfinger til politiet, eller hvordan en person engang så meget træt ud (se også Waksler 2001: 133). Citatet kan ligeledes have form af noget *oralt men ikkesprogligt*, fx en demonstration af en persons smaskelyde, hvin eller hosten. Frasorteret er her skriftsproglige demonstrationer af noget – blot fordi artiklen kun omhandler citater i talesprog. Demonstrationen kan altså ikke være skriftlig i følge denne definition, men det der demonstreres, kan godt være skriftligt: Man kan mundtligt eller nonverbalt demonstrere noget skrevet (se også Tagliamonte & D’Arcy 2004: 500), men man kan ikke skriftligt demonstrere noget mundtligt eller nonverbalt ifølge denne artikels citatdefinition.

3. AFSLUTNING

Ovenfor har jeg præsenteret en citatdefinition som kan bruges ved konkrete, kvantitative analyser af citater i talesprog (især hvis man yderligere inddrager beskrivelsen af tvivlstilfælde og afgrænsningsproblemer i Rathje 2008: 187 ff. eller Rathje under udgivelse). Når citatdefinitionen er gennemgået så grundigt som det er tilfældet, skyldes det at afgørelsen af hvad der er citat, og hvad der ikke er citat, efter min mening er underbelyst i citatforskningen. I daglig face to face-interaktion opleves det sandsynligvis som ret uproblematisk at afkode hvad der er et citat, og hvad der ikke er (bortset fra når man oplever forståelsesproblemer ift. citater, fx når ens 3-årige datter råber ”moar!” og det er dukken der citeres!). Og måske spiller det ikke den store rolle for samtalepartneren om noget præsenteres som citat eller som ikkecitater (Holt & Clift 2007: 11). I hvert fald er begreberne mindre tydelige i praksis end den teoretiseren over citaterne som man finder visse steder, og derfor er det også vigtigt at undersøge citatbrug i virkelig

tale – selvom dette så betyder at der opstår massevis af tvivlstilfælde og afgrænsningsproblemer (se også Bolden 2004: 1113). Men et forslag til en definition af citat er i hvert fald hermed en realitet.

Marianne Rathje

Dansk Sprognævn

e-mail: marianne.rathje@dsn.dk

NOTER

- 1 Denne artikel er en revideret udgave af et afsnit i min ph.d.-afhandling om generationssprog i tre generationer (Rathje 2008).

LITTERATUR

- Adelswärd, V. (2003) ”Varför ger vi röst åt de frånvarande?”. B. Nordberg et al.: *Grammatik och samtal. Studier til minne av Mats Eriksson*. Uppsala: Institutionen för Nordiska Språk vid Uppsala Universitet. 125-134.
- Adelswärd, V. (2004) ”Virtual participants as communicative resources in discussions on gene technology”. K. Aijmer (red.) *Discourse analysis VIII: Understanding and misunderstanding in dialogue. Selected papers from the 8th LADA conference in dialogue*. 275-284.
- Bakhtin, M. (1981) ”Discourse in the novel”. M. Holquist (red.) *The Dialogic Imagination*. Austin: University of Texas Press. 259-422.
- Bakhtin, M. (1984) *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Manchester: Manchester University Press.
- Beck Nielsen, S. (2003) ”Hvem taler? – om verbal parodiering”. *NYS* 31. 10-130.
- Bolden, G. (2004) ”The quote and beyond: defining boundaries of reported speech in conversational Russian”. *Journal of Pragmatics* 36. 1071-1118.
- Buch Nielsen, R. (2000) *Citater som dramatiserende træk i unge pigers samtaler*. Upubliceret speciale ved Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Aarhus Universitet.
- Buch Nielsen, R. (2001) ”Citater som dramatiserende træk i unges og voksnes samtaler”. M.Kunoe & P. Widell (udg.) 8. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Aarhus Universitet. 259-268.
- Buch Nielsen, R. (2002) ”Citater som dramatiserende træk i unge pigers og voksne kvinders samtaler”. E.-M. Drange et al. (red.) *Jallaspråk, slanguage og annet ungdomsspråk i Norden*. Kristianssand: HøyskoleForlaget. 133-141.
- Buch Nielsen, R. & M. Rathje (1996) *Næsten som at være der selv. Citater i ungdomssprog*. Upubliceret overbygningsopgave, Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Aarhus Universitet.
- Clark, H.H. & R.J. Gerrig (1990) ”Quotations as demonstrations”. *Language* 66 (4). 764-805.
- Coulmas, F. (1986) ”Reported speech: Some general issues”. F. Coulmas (red.) *Direct and Indirect Speech*. Berlin: Mouton de Gruyter. 1-28.
- Couper-Kuhlen, E. (1998) ”Coherent voicing. On prosody in conversational reported speech”. *Interaction and Linguistic Structures* 1. 1-28 .
- Dailey-O’Cain, J. (2000) ”The sociolinguistic distribution of and attitudes toward focuser *like* and quotative *like*”. *Journal of Sociolinguistics* 4 (1). 60-80.
- Den Danske Ordbog*. Bd. 1-6, 2003-2005. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København: Gyldendal.

- Dubois, B.L. (1989) "Pseudoquotation in current English communication: "hey, she didn't really say it". *Language in Society* 18. 343-359.
- Eriksson, M. (1997) *Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion*. Uppsala: Institutionen för Nordiska Språk vid Uppsala universitet.
- Goffman, E. (1974) *Frame Analysis*. York: Northeastern University Press.
- Goffman, E. (1981) "Footing". E. Goffman: *Forms of Talk*. Oxford: Basil Blackwell. 124-159.
- Haberland, H. (1986) "Reported speech in Danish". F. Coulmas (red.) *Direct and Indirect Speech*. Berlin: Mouton de Gruyter. 219-253.
- Holšánová, J. (1998) "Att byta röst och rädda ansiktet. Citatanvändning i samtal om "de andra"". *Språk och Stil* 8. 105-133.
- Holt, E. & R. Clift (2007) *Reporting talk. Reported speech in interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jefferson, G. (1978) "Sequential aspects of storytelling in conversation". Schenkein, J. (red.) *Studies in the organization of conversational interaction*. New York. 219-248.
- Kotsinas, U.-B. (1994) *Ungdomsspråk*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Levey, S. (2003) "Reported dialogue and pragmatic particles in the narratives of preadolescents". *World Englishes* 22 (3). 305-321.
- Li, C.N. (1986) "Direct and indirect speech: A functional study". F. Coulmas (red.) *Direct and Indirect Speech*. Berlin: Mouton de Gruyter. 29-45.
- Linell, P. (1998) *Approaching Dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins.
- Londen, A.-M. (1991) ""Sori nu att ja här i snagakön talar svenska". Om direkta citat i samtal".
- S. Fries et al. (red.) *Stilistik och finlandsvenska. En samling artiklar tillägnade Birger Liljestränd den 25 juni 1991*. Umeå: Nordsvenska. 112-125.
- Macaulay, R. (1987). "Polyphonic Monologues: Quoted Direct Speech in Oral Narratives". *IPRA Papers in Pragmatics* 1. 1-34.
- Macaulay, R. (2001) "You're like 'why not?' The quotative expressions of Glasgow adolescents". *Journal of Sociolinguistics* 5 (1). 3-21.
- Mathis, T. & G. Yule (1994) "Zero Quotatives". *Discourse Processes* 18. 63-76.
- Morson, G.S. & C. Emerson (1990) *Mikhael Bakhtin: Creation of a Prosaics*. Stanford: Stanford University Press.
- Møller, E. (1993) *Mundtlig fortælling – fortællingens struktur og funktion i uformel tale*. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Møller Andersen, N. (2002) *I en verden af fremmede ord. Bakhtin som sprogbrugsteoretiker*.

- København: Akademisk Forlag.
- Politikens Nudanske Ordbog med etymologi* på cd-rom, 3. udgave, 2005. København: Politikens Forlag.
- Ordbog over det danske Sprog*. Bd. 1-28, 1918-1956. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal.
- Rathje, M. (2007) "Så stod jeg bare der: Øh, citathypighed og citatmarkering i tre generationer?!". V. Sandersen & J. Schack (red.) *Dansk Sprognavn – godt og vel 50 år efter*. København: Dansk Sprognævns skrifter 40. 74-92.
- Rathje, M. (2008) *Generationsprog i mundtlig interaktion. En sociolingvistisk undersøgelse af generationsspecifikke sproglige og interaktionelle træk i tre generationers talesprog*. Ph.d.-afhandling indleveret ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, maj 2008.
- Rathje, M. (under udgivelse) *Generationsprog i mundtlig interaktion*. København: Dansk Sprognævns Skrifter.
- Tagliamonte, S. & R. Hudson (1999) "Be like et al. beyond America: The quotative system in British and Canadian youth". *Journal of Sociolinguistics* 3 (2). 147-172.
- Tagliamonte, S. & A. D'Arcy (2004) "He's like, she's like: The quotative system in Canadian youth". *Journal of Sociolinguistics* 8 (4). 493-514.
- Tannen, D. (1989) *Talking voices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waksler, R. (2001) "A new all in conversation". *American Speech* 76 (2). 128-138.